

A TEREMTŐ ÉS GYARAPÍTÓ NEVETÉSRŐL

További adatok Propp nevetéselméletéhez III.

JUNG KÁROLY

Az első magyar néprajzi áttekintésben a gazdasági élet szokásainak tárgyalása során a két Szendrey számba veszi a disznóhizlalás és -ölés varázsló műveleteit és szertartásait is, melynek során – mint írják –: „A bontástól kezdve tréfás mulatsággá válik az ölés.” Néhány példa felsorolása után, ezek feltehetően „a tréfás mulatság” illusztrálására szolgálnak, ez olvasható: „Mikor pedig [a böllér – J. K.] hátgerincbe belehasít, odakiált a körülállóknak: Nagyot nevesetek, hogy vastag legyen a szalonna!”¹ Az idézett mondathoz jegyzet nem tartozik, nem tudható tehát, hogy egyedi adat beemeléséről, vagy pedig a magyar hagyományban széles körben elterjedt „szokásról” van-e szó. Arra lehet gyanakodni azonban, hogy a szerzők a nevetést ebben az esetben varázsló szertartásnak vagy műveletnek tekintik, annak dacára, hogy a kérdésre később nem térnek ki, s nem is elemzik a nagyot nevetés és a szalonna vastagsága közti virtuális összefüggést. A fejezethez irodalom nem tartozik, nem lehet tehát kikövetkeztetni, hogy az adat vagy adatok honnan származnak.

Ugyancsak irodalmi hivatkozás nélkül olvasható a Magyar Néprajzi Lexikon *disznóölés* szócikkében, hogy „a disznó felhasításakor kacagni kell, hogy vastag legyen a szalonna”.² Mivel a mondat nem a szórványosan felbukkanó, lokális jelentőségű adatok között olvasható, arra kell gyanakodni, hogy országosan elterjedt hiedelemről van szó. Nem elképzelhetetlen, hogy a szócikk Szendreyék adattárára vezethető vissza, mivel a többi itt felsorolt hiedelem is szinte rendre előfordul az ő felsorolásukban is. Néprajztudományunk említett két kézikönyve tehát a források tekintetében nem kínál eligazítást.

Az akadémiai magyar néprajzi kézikönyv alapján véve ugyanazokat az adatokat adja, amelyek A magyarság néprajzától kezdve a Néprajzi Lexikonon át már ismertek: „A legváltozatosabb adatanyag a disznóöléshez kapcsoló-

dik . . . Közismert hiedelem volt, hogy megölésekor nem szabad sajnálni, mert nehezen döglük meg; felvágáskor nevetni kellett, hogy vastag szalonnája legyen . . .”³ Valószínűleg nem véletlen, hogy az előző két adat jelen időben beszél a hiedelemről, ez az adat pedig (1990) már múlt időben ismerteti. Az adathoz egyébként itt sem tartozik jegyzet, eredete tehát nincs megadva. (Mint majd e dolgozat adattárából látható lesz, nemcsak 1990-ben, de ennél később sem lehet múlt időről beszélni a hiedelemmel kapcsolatban, hisz az eddig ismert adatok 1933-tól kezdve gyakorlatilag évtizedenként követik egymást, szinte napjainkig. A recens ismert adatok viszont főleg délvidékiek.)

Mivel sem A magyarság néprajza, sem a Magyar néprajzi lexikon, sem pedig a Magyar néprajz az idézett adatok forrását nem közli, s mint kifejtettem: úgy vélem, hogy az utóbbi kettő az elsőre vezethető vissza, a feltételezett ősforráshoz, a két Szendrey kéziratban maradt Babonaszótárához kellett visszanyúlni. Hogy abban valóban meglehet az általánosított hiedelem adatolt példatára (amennyiben valóban több adatot ismertek!), arra a kéziratos Babonaszótárból készített népszerűsítő kiadásban szereplő keresett adatból lehetett következtetni. A *disznó* szócikkben ugyanis egyebek mellett ez olvasható: „Mikor a disznót felhasítják, kacagjanak a gyerekek erősen, [hogy – J. K.] vastag legyen a szalonna.”⁴

Kézbe véve a *Babonaszótár* egyik példányának⁵ *disznó*-előtagú szócikkét tartalmazó kéziratanyagát, a keresett adatok a *disznóbontás* szócikkben sorakoztak. Ott ez olvasható: „A mellső lábak közé vágott keresztalakkal kezdődik [a *disznóbontás* – J. K.], amelybe Rábagyarmaton azonnal sót dugnak, hogy a hús meg nem romoljon, s ugyanitt és Csurgón, mikor a hátgerincet végigvágják, Somogyban, mikor a disznót felhasítják, nevetni kell, hogy vastag legyen a szalonna.”⁶ A kézirat a muraszemenyei adatot is feldolgozza, azt azonban korábban már magam is ismertem.⁷ Szendreyék a kéziratban mindösszesen négy adatot jeleznek forrásmegjelöléssel, ezeket általánosították A magyarság néprajzában, s utánuk ezt visszahangozza az említett két kézikönyv (a források megjelölése nélkül). Szendreyék tehát az 1940-es évek elejéig (a Babonaszótár kéziratának elkészültéig) négy ide tartozó adatot ismertek⁸, a jelen pillanatban e dolgozat adattára mintegy ötszöröse gyarapodott. Annak ellenére, hogy az újabb adatok főleg a Délvidékről származnak, nem lehet arról beszélni, hogy a hiedelem napjainkra már ellejejtődött volna.

A hiedelmet az élő tradícióból magam is ismerem, temerini (Délvidék, Bácska) családi disznóvágások során (1980-as évek) magam is többször hallottam⁹, de baráti rákérdezés során számos délvidéki helységről előjöttek az igazoló szóbeli adatok. Ezután kísérletet tettem az írásban rögzített adatok összegyűjtésére is. A hosszadalmas (évekig tartó) kutatás azt az eredményt hozta, hogy további adatok ugyan vannak a magyar tradícióban, de korántsem

olyan bőségben, mint azt remélni lehetett volna. Meglepőnek bizonyult az is, hogy elsősorban a 20. század második feléből vannak hivatkozható adatok¹⁰; korábbiak, melyeknek alapján Szendreyék fogalmazhattak, a szótárunkba való betekintés előtt nem kerültek elő, csak egy: a muraszemenyei. Ezért az alábbiakban szövegszerűen felsorolom az eddig előkerült hivatkozható változatokat, majd elemzésnek alávétve őket, megkísérlem értelmezésüket is. Ezzel ugyanis – ismereteim szerint – a kutatás nem foglalkozott.

Négy adat kivételével – hármat közülük Szendreyék is ismertek – valamennyi, mint említettem, a 20. század második feléből származik. Lássuk őket időrendben.

1. (1933) „Mikor az ölü a hátgerincen végigvágja a szalonnát, odaszól a körülállóknak: »Nagyot nevessetek, hogy vastag legyen a szalonna.«” (Rábagyarmat)¹¹

2. (1939) „A disznó felbontásakor a gyermekeknek nagyon erősen kellett nevetni, hogy a szalonna jó vastag legyen.” (Muraszemenye)¹²

3. (1940) „Mikor a disznót felbontják, nevetni kell, hogy vastag legyen a szalonnája.” (Csurgó)¹³

4. (1943) „A lábak után a hátán vágják szét a disznót; ha a kés éle nyomán szétfut a zsíros szalonna, akkor – mint mondják: nevet a disznó, és örül a gazdasszony, ti. vastag a szalonna. Különben nem.” (Órség)¹⁴

5. (1963) „1963 decemberében disznóölés volt Jung Józsefeknél. Mikor a disznót már megpörzsölték, lemosták, megtisztították, és a hentes éppen hozzákészülődött, hogy felhasítsa, nagyot kiáltott az öreg Jung József: – Várjatok még! Várjatok! Álljuk körbe előbb a disznót és nevéssünk egyet, hogy vastag legyen a szalonnája.” (Bajót)¹⁵

6. (1965) „Mikor mind a négy sonkát kivették, a disznót hasra fordították, odahívták a gazdasszonyt, a böllérnéket, a gyerekeket, és nevetniök kellett, hogy a szalonna, amit most vágta át, minél vastagabb legyen.” (Orosháza)¹⁶

7. (1965) „A disznó fölhasítása külön szertartással jár. Odahívják a böllérasszonyt és a gyerekeket, hogy jól nevessenek, mikor a kés végigszánt a disznó hátán, hogy vastag legyen a szalonna.” (Orosháza)¹⁷

8. (1975) „Azután a disznót hasra fordították. Mondják, hogy régebben ilyenkor odahívták a gazdasszonyt, a böllérasszonyokat, a gyerekeket, és nevetniök kellett, hogy vastag legyen a szalonna.” (Vásárhely-pusztá)¹⁸

9. (1978) „A böllér, mikő főbontja, osz mögmosza szépen, mikő kettőbe hasítja, akkor oda szoktak mönni azok a házi asszonyok, osz nagyokat nevetnek, hogy minné vastagabb szalonna lögyön gyüvőre!” (Csóka)¹⁹

10. (1978) „Mikő főbontották a disznót . . . Sózni köllött, meg nevetni, hogy vastag legyen a szalonna! Azt a vágást, mikő vágta a hátán végig a szalonnát.” (Satinca)²⁰

11. (1979) „Osztakkó ha köröszthasíjják a disznót, akkó odaának a szakácsnék, osz nevetnek nagyon! Hogy minné vastagabb szalonna lögyön gyüvőre, ugye!” (Csóka)²¹

12. (1979) „Mikó hasították a disznót, a böllér mindég a gyerekeknek mondta, hogy: – Nevessetek mostan nagyon, hogy vastag legyen a szalonna!” (Mohol)²²

13. (1981) „A család körülállta a szép pirosra pörkölt, megmosott disznót, s mikor a böllér keze nekilendült, hogy hasítson, minden körülálló hahotázva, harsogva nevetett, hogy vastagabb legyen a szalonna.” (Bácsstopolya)²³

14. (1984) „A hát fölvtágásakor gyerekeknek mondják, hogy nevessejenek, mert akkor vastag lesz a szalonna.” (Kecel)²⁴

15. (1987) „Azután a hasra fordított disznó homlokára keresztet karcolt. Akkor a feje tetejétől egészen a farka tövéig, csontig felhasítottá a szalonnát, amely fehéren fordult ki a kés nyomában. Nevessetek – mondta a körülálló gyerekeknek, asszony népnek –, hogy vastag szalonnája legyen!” (Jánoshalma)²⁵

16. (1988) „Ekkor levágják a fejét, széthasítják a háta szalonnáját (ilyenkor kell a báméskodókat megnevetetni, hogy a disznónak vastag szalonnája legyen), majd óvatos mozdulatokkal lefejtik, s a hasa szalonnájánál elvágják.” (Temerin)²⁶

17. (1990) „A disznó felbontásakor kacagni kell, hogy vastag legyen a szalonna.” (Délvidék, Nyugat-Bácska)²⁷

18. (1998) „Mikor vágják széje a disznót, akkor asszonyok hátra, oda a disznóhoz és nevetni, hogy vastag legyen a szalonna.” (Bácskertes)²⁸

19. (2001) „A gyerekeket odaállították: retyegjenek (nevessejenek), hogy vastag legyen a szalonna, ha a böllér nekiereszti a kést.” (Doroszló)²⁹

20. (2004) „A disznó megtisztítása után, amikor a disznó a hasára vót fodítva, mikő elkezdtem vágni a hátát a fejiné, akkó azt mondtam: – No most nevessetek, hogy vastag legyen a szalonna! Ez mindenkinek szót, aki ott vót, de különösen a gazdasszonynak.” (Temerin)³⁰

A felsorolt változatok alapján megállapítható, hogy a nevetés mindig közvetlenül szalonnahasítás előtt hangzott fel; valaki odaszólította, odahívta vagy odaállította azokat a személyeket, akiknek felszólítására nevetniük kellett, vagy pedig a jelenlevők maguk állták körül a hasításra kész disznót, s mindannyian nevettek. Fontos megjegyezni, hogy a nevetés nem spontánul felhangzó megnyilvánulás volt, melyet élc, vicc vagy humoros helyzet váltott ki, hanem felszólításra történt, tehát akaratlagosan alkalmazott gesztus volt. Bár az idézett adatsor nem minden tekintetben alkalmas arra, hogy a felszólításra (parancsra) nevetők nemét, korát, hovatartozását tévedés nélkül meg lehessen állapítani, mégis szembetűnő, hogy leginkább nők (gazdasszony, böllérnék,

asszonyok) és gyerekek kerülnek említésre, bár az általánosítóbb változatok a jelen levő családtagok, a bábésmozgatók, sőt minden körülálló kötelező nevetéséről (is) szólnak. Talányos, hogy az adatok többsége miért nem nevezi meg a nevetésre felszólító parancs kimondójának nemét és korát; néhány adatban ebben a funkcióban a gazdát vagy a böllért nevezik meg, tehát férfit. Nem lehet tudni, hogy ennek a tárgyalt kontextusban van-e jelentősége.

Bizonyos kockázattal általánosítva valószínű tehát, hogy az itt tárgyalt problematika modellje az alábbi lehetne: disznóvágás során, a szalonna kihajtása előtt rangidős férfi elrendeli a jelen levő vagy a közelben tartózkodó nőknek és gyermekeknek, hogy minél nagyobbat nevensenek, hogy minél vastagabb legyen a levágott disznó szalonnája. E modellt további írásos, térben és időben egymástól független változatok támaszthatják alá vagy cáfolhatják meg.

Minden kétséget kizáróan gazdasági mágiáról van szó, mint azt az eddig idézett mindhárom magyar néprajzi kézikönyv megállapítja, a szándékos nevetés intenzitása és a szalonna vastagságának növekedése közti összefüggés értelmezésére azonban – eddigi ismereteim szerint – még nem történt kísérlet.

Úgy tűnik, a bajóti helyi néprajzi gyűjtő – az általa feljegyzett változat az 5. sorszámú e dolgozat adattárában – elméleti alapok nélkül is elég pontosan ráértett arra, hogy az előbbieken húsz változatban idézett mágikus aktus milyen funkciót töltött be a magyar paraszti gazdaságban. Kéziratában megállapítja, hogy „az állattartás jövedelmezőségét biztosító babonák közé tartozik ez a szokás”, majd hozzáteszi, mintegy összefoglalva a maga értelmezését: „Ez a szokás vagy babona is arra ad tehát lehetőséget, hogy a szegény ember, akárcsak valami boszorkány, a valóság tényeit a maga javára megváltoztathassa. Az egyéni haszon, a vagyonszerzés és megvédeése az az őstalaj, amelyből a babona és a boszorkányság kinő.”

Hogy valóban csak az egyéni haszon, vagyonszerzés vagy az állattartás jövedelmezősége húzódik meg e mágikus akció mögött, s hogy a szegény ember valóban „akárcsak valami boszorkány” úzi a babonát, az a folklorista számára természetesen nemcsak a babona elleni harcok magatartás kérdését veti fel, hanem ennél sokkal többet, hisz – mint majd látható lesz – a tárgyalt mágikus eljárás a magyar népi kultúra egyik ritka, archaikus etnológiai univerzálék körébe tartozó jelenségét dokumentálja.

Az első felvethető kérdés az lehetne, hogy a paraszti gazdaságban milyen szerepet játszott a szalonna, ha mennyiségét (vastagságát) a „szegény ember” mágikus eljárással is előmozdítani igyekezett. A magyar népi táplálkozástudomány egyik áttekintésében erre megtalálható a válasz: „A fizikai munkát végző ember az élelmiszereket energiatartalmuk szerint értékeli, ezért volt a szalonnának mindig kiemelt becsülete a paraszti rétegek körében. Legyen kövér a szalonnája, ez egy jelentésbővüléssel használt szólás azt jelenti, sikerüljön,

amibe belevágott, legyen sikeres a vállalkozás. A késő középkortól a legújabb korig a szalonna mindig drágább volt valamennyi friss húsnál. 1900-ban ez még így volt Aradon és Debrecenben, míg Budapesten már fordított helyzetről számoltak be. A késő középkorban és kora újkorban disznóöléskor szalonnából zsírt nem sütöttek, ezt a zsiradékot mind szalonna formájában tartósították és tárolták.³¹ Mindebből érthető, hogy a szalonna alapvető fontosságú élelmiszer volt, melyet tartósítva hosszabb időn át tárolni lehetett, tehát a „szegény ember” mindent elkövetett, hogy a maga portáján minél több (vastagabb) szalonna legyen a nehéz testi munkák idejére.³²

Az eddigi változatgyűjtés során előkerült még néhány nevetéssel kapcsolatos adat, ami a sertéshizlalással és disznóöléssel függ össze, s az is a hízó gyarapodását vagy a jövőbeni disznóvágásokat célozza. Változataikat ebben a pillanatban nem ismerem, de valószínű, hogy ezek sem állnak társtalanul a magyar gazdasági mágia (az állattartással és az állattartás népi haszonvételével kapcsolatos mágia) adatai között.

1. „A hízást analógiás eljárásokkal vélték serkenteni: nevetve szórták a kukoricát az ólba, hogy a disznó »széles« legyen.”³³

2. „A hizott, levágott disznóra, miután a téli hajnalban megperzselték, fiúgyermeket löktek rá: »Bújja meg, hogy a jövőbe is legyen mit vágni« – mondták kacagva.”³⁴

Valószínűleg nem tévedés, hogy e két adatot is a szalonna vastagságával kapcsolatos mágia körébe soroljuk, hisz a nevetve szórt kukorica azt célozta, hogy a disznó széles legyen, ez pedig ugyancsak a vastag szalonnát jelentette. A második adatban pedig a disznó jelképes „megbúgatására” akkor kerül sor, amikor a disznót már leölték és megperzselték, tehát közvetlenül a hasítás előtt – s közben kacagtak. Mint majd utalok rá, a magyar népi kultúrában, tehát a gazdasági mágia adatai közt is, a nevetéssel kapcsolatos adatok nem túl gyakran, s időnként váratlan összefüggésben jönnek elő. Adataink azonban vannak, elemzésük elkerülhetetlen.

A nevetés aktusa és a hízódisznó „szélesedése”, illetve szalonnájának vastagodása közti valószínű összefüggés értelmezésére a magyarázatot egy több mint fél évszázada született elképzelés, a rituális (mágikus) nevetésről szóló teória kínálja a kutatás számára. Az elméletet a magyar folklórisztika ritkán használta fel elemzései során.³⁵ Az elmélet kidolgozója Vlagyimir Jakovlevics Propp (1895–1970) orosz folklórista és teoretikus, tanulmánya *A rituális nevetés a folklórban* címmel eredetileg 1939-ben jelent meg.³⁶ E teória alapjait az alábbi elképzelések alkotják.

Propp igen terjedelmes példatár alapján arra kereste a választ, hogy az archaikus társadalmakban, a mitológiai rendszerekben, a természeti népek szokás- és hiedelemvilágában, valamint a népi kultúrában mely szituáció(k)ban

és milyen funkció(k)ban lehetséges a nevetés eseteit dokumentálni. Mint maga mondja tanulmányában, vizsgálata alapját sokkal nagyobb adattár képezte, mint az előtte bárki rendelkezésére állt, aki hasonló kérdésekkel foglalkozott. Megfigyelése szerint az adatok ritka következetességgel arról vallanak, hogy a kettős megkülönböztető jegyekkel jellemezhető archaikus világképben a nevetés minden esetben az élet térfeléhez tartozik, ezzel szemben a halál (a túlvilág) térfelét a nevetéstabu jellemzi. Ebből következik: ha valaki átlépi a két térfél határát, kötelezően tartania kell magát – az átlépés irányától függően – a nevetés tilalmához vagy a kötelező nevetéshez. A túlvilágba lépők és a halottak tehát nem nevet(het)nek, az életbe lépők (születők, újjászületők) pedig nevetnek, s ezt teszi környezetük is. Mindezt Propp számos példával illusztrálja a világ mitológiai szövegei vagy az archaikus társadalmak életéből vett példák alapján. Példák idézésére itt hely nincs, de mint a magam eddig publikált ide tartozó dolgozatai is bizonyíthatják³⁷, az elmélet magyar etnológiai (folklor-) adatokkal ugyancsak kitűnően alátámasztható. Különösen fontosak lehetnek az avatási szertartásokkal összefüggő adatok, melyeknek magyar példái – Propp teóriája alapján – még vizsgálatra és értelmezésre várnak.

Az elmélet másik sarkpontja a nevetés teremtő funkciója. Propp elsősorban népmesei példákat sorol, melyekben (nemcsak orosz példákban!) a mesehős nő nevetése nyomán szájából rózsza hullik, nevetése nyomán virág bomlik ki vagy növekedik, de olyan példát is idéz, melyben a lány nevetése nyomán egy tál megtelik aranypénzzel. Ezek is a teremtő nevetés példái, melyek elsősorban a vegetáció gyarapodásával, gazdagodásával, növekedésével kapcsolatosak, de – mint e dolgozat tárgya is szemléltetheti – a gyarapodás más példái is előfordulnak. Propp ugyan nem említi, de ma már tudható, hogy példáink a magyar népmesei köztudományban is vannak: a gyöngyöt síró és rózsát nevető lány (királykisasszony) mesetípusunk (AaTh 403A, MN 403A) ugyanezt a teremtő-gazdagító funkciót példázza. A gazdag magyar változatanyagban a rózsát nevetés motívuma nem minden szövegpéldában fordul elő.³⁸

Nem ismertetve tovább a proppi nevetéselmélet szempontjait és példatárát, arra kell még utalni, hogy az orosz folklorista szerint „a nevetésre vonatkozó adatok nagyon gyérek”, továbbá: „sokszor váratlanul bukkannak fel, ott, ahol nem is keressük őket”. S végül azt is megjegyzi, hogy létezhetnek általa figyelmen kívül hagyott adatkategóriák is, melyekre a további kutatások deríthetnek fényt.

E tanulmány elején ismertetett példatár alapján úgy találom, hogy magyar adataink éppen a Propp által figyelmen kívül hagyott egyik adatkategóriát példázzák, s az sem mellékes, hogy ebben az esetben a gazdagító-gyarapító (teremtő) nevetés nem a vegetációval (növényvilág), hanem a népi állattar-

tással (állatvilág) kapcsolatos. Propp tanulmányában – ilyen vonatkozásban – a fauna kevés adattal ugyan, de említésre kerül.³⁹ Mindebből az következik, hogy a magyar népi állattartó kultúra mágikus eljárásainak adatait érdemes lenne a proppi elképzelések alapján részletesen átvizsgálni, hisz nem lehetetlen, hogy nemcsak a disznóhizlalással és disznóvágással összefüggésben beszélhetünk a rituális nevetés napjainkig bizonyítható teremtő példáival, hanem az állattartás más területein is. Amellett tehát, hogy e dolgozat példatára (s korábbi dolgozataim példái is) kiválóan igazolhatják a proppi elmélet helyességét, még két motívumra utalni kell, ami Propp elképzeléseinek igazolhatóságát bizonyítja.

Főntebb már utaltam rá, hogy eddig ismert változataink többsége szerint a szalonnahasítást megelőző nevetés nem spontánul hangzott fel valamiféle élc vagy humoros helyzet következtében, hanem mintegy felszólításra (parancsra), tehát ez a nevetéstípus jól megkülönböztethető a napjainkban köznap értelemben vett nevetéstől. (Az egyes változatokban előforduló, ettől eltérő nevetéstípusok valószínűleg a hiedelem hanyatlását, a felszólításra történő nevetés „értelmetlenségét” példázzák a ma vagy a közelmúlt embere számára. A magyarórdi adat rituális háttere ennél minden bizonnyal összetettebb; elemzése több variáns ismeretében lenne elképzelhető.) Itt is csak arra kell utalni, hogy az elemzéshez nagyobb adatbázissal kellene rendelkezünk, mert akkor a következtetések sokkal megalapozottabbnak tünnének. Ennek ellenére is megállapítható, hogy a magyar disznóvágási hagyomány során számos esetben megfigyelt, majd leírt rituális nevetés jellemzői és funkciója döbbenetes módon összecsengenek Propp megállapításaival.

Ő ugyanis teóriájának alapjait felrajzolva megállapítja: „a nevetés formái összefüggésben vannak az egyes népek fejlettségi fokával”⁴⁰, továbbá: „A nevetés különleges feltételes reflex, amely csak az ember sajátja, ezért önálló története van. A rituális nevetés kérdésének megválaszolása érdekében teljesen le kell mondanunk a komikum megszokott értelmezéséről. A ma embere másképpen nevet, mint a régi korok embere.”⁴¹ Ezt egészíti ki néhány mondat erejéig egy később írt monografikus áttekintésében: „Az emberi kultúra fejlődésének korai szakaszában a nevetés kötelező alkotórésze volt egyes rítusoknak. A modern ember felfogása szerint a szándékos, művi nevetés hamis, éppen ezért elítélendő. Őseink azonban nem így gondolkoztak. A nevetés bizonyos esetekben kötelező volt, mint ahogy más esetekben a sírás, függetlenül attól, hogy az ember átélte-e a balsorsot (szerencsétlenséget) vagy pedig nem.”⁴²

Másodsor: legalább a problémafelvetés szintjén jelezni kell ezen a helyen is, hogy a minél vastagabb szalonna elérését célzó rituális nevetés részvevői kapcsán is meglepő megállapításokat lehet megfogalmazni. E tanulmány adat-

tárának jelentős részében a nevetésre felszólító rangidős férfi (gazda, böllér, a hasítást végző) elsősorban nőket (a gazdasszonyt, a böllérnéket, a szakácsnőket, más asszonyokat) szólít fel, hogy nevensenek, hogy vastag legyen a szalonna. Az alább ismertetendő szempontok alapján már itt utalni kell rá, hogy a nevetőknek ez a csoportja (neme) reprezentálja valószínűleg az ősbib réteget, a minden jelenlevő kötelező nevetése későbbi fejlemény lehet, ami a hiedelem eredeti jelentésének elhomályosulására utalhat; a gyerekek nevetésre szólításának kérdése még elemzésre vár.

A teremtő nevetést a proppi példatárban kivétel nélkül nők gyakorolják. Mint olvashatjuk: „A korai példák a nemzetiségi társadalom idejéből származnak, melynek társadalomszervezetével és intézményeivel (többek között az iniciációval) függnek össze és az antikvitásig folytatódnak.”⁴³ Szerinte a férfi szerepe ekkor még nem tudatosodott: ez a korábbi, matriarchális kultúra hozta létre a férj nélküli anya alakját. A centrális figura a nő, az anya, a szülőanya, a szülés istennője. A férfi nemző szerepe ekkor még nem tudatosul; az életet adó (teremtő) mágikus aktusnak a nevetés tekinthető.⁴⁴ S azt is hozzáteszi: „A nevetés feladata az emberi nem és az állatok gyarapítása.”⁴⁵

Ezt Propp a görög mitológia egyik nem minden részletében teljesen világos Démétér-történetével mutatja be, mintegy azt illusztrálendő, hogy a korábbi, férj (férfi) nélküli fogantatás felfogása az antikvitásban is kimutatható még, hisz az addig nem nevető Démétér erotikus inger általi megnevettetése szülést idéz elő a megnevetetőnél.⁴⁶ Tehát a mágikus „nemző nevetés” ebben az esetben is nőhöz (ebben az esetben a termékenység görög istennőjéhez) kötődik, mint a későbbi idézendő (mesei) teremtő nevetés példái, de utalhatunk itt bibliai háttérű aitológiai mondára is, melyben a teremtő nevetés Szűz Máriához (nő) kapcsolódik. Ugyancsak rendelkezünk néhány hiedelemváltozattal, melyben a nemzés-nevetés-fogantatás összefüggésrendszere jól kirajzolódik. Ezek elemzésével – ismereteim szerint – ugyancsak nem foglalkozott a kutatás.

A kalotaszegiek 19. század végi szokásai és hiedelmei között olvasható a születés kapcsán: „Visszaemlékeznek [a fiatal pár – J. K.] az időpontra, melynek a várva várt létét köszönheti, s ha az emlék azt mondja, hogy a menyecske akkor kacagott, biztosra veszik, hogy lány lesz, ha nem kacagott, fiút várnak, mert a férfihoz illik a komolyság.”⁴⁷ Ugyanez a hiedelem száz esztendő múlva Bácskában is felbukkan: „A gyermek nemét az határozza meg, hogy az asszony közönség közben nevet-e vagy sem. Ha nevet, lányt akar. A népi felfogás szerint a nőtől függ a születendő gyermek neme, egészsége, testi épsége.”⁴⁸ A hiedelem változatai a 20. század végén ismertek voltak a bácskai Gomboson és Temerinben is. Elterjedtségéről áttekintés nem áll rendelkezésre.⁴⁹

Az eddig elmondottak fényében hallatlanul izgalmas kérdés, hogy a magyar menyecske közösülés közben elhangzó (szándékos, művi) nevetése, melynek – a hiedelem szerint – az a célja, hogy a születendő gyerek nőnemű legyen, mi módon hozható összefüggésbe egyrészt a rituális nevetés proppi elméletével, másrészt a Démétér-kultusz említett szövegével, melyben Propp a „nemző nevetés” példáját mutatta ki. Valószínűleg arról lehet szó, hogy az ősi, kettős megkülönböztető jegyekkel (dichotómia) leírható világképben a nevetés elsődlegesen a női oldalhoz tartoz(hat)ott, másrészt az emberi lényt nemző nevetés képzete – a hagyomány évezredekét átfogó szívóssága folytán – még akkor is felderengett, amikor a nemzés fizikai aktusának és a fogantatás biológikumának összefüggései rég nem jelentettek talányt már a 19. század végének kalotaszegi menyecskéje számára sem.

Hogy a teremtő nevetés más folklóradatokban is a női nemhez kötődik, azt Propp népmesepéldái is bizonyítják. A gyöngyöt síró és rózsát nevető lányról szóló népmesetípusban (AaTh 403A) a mesehősnő nevetése nyomán szájából rózsza hullik, s mint Solymossy Sándor felsorolt összevető adataiból látszik, más gazdagság is, például aranyvirág⁵⁰, Propp pedig olyan változatot is idéz, melyben a megnevetett lány szájából aranypénz hullik, szerb bibliai legendában (tulajdonképpen eredetmagyarázó mondában) pedig a kacagó Mária szájából kihulló kukacból lesz a világon a selyemhernyó.⁵¹ A nevetés tehát élet- és gazdagságt teremő is lehet.

Visszatérve a disznóvágás hagyományos menetének és a nevetésnek összefüggéseihez, újra idézni lehet Szendreyéket, akik szerint a bontástól kezdve tréfás mulatsággá válik a disznóvágás menete.⁵² Lássuk, hogy valóban így van-e.

Mivel a disznó bontása előtt nevetni kell, hogy vastag legyen a szalonna, úgy tűnik: valóban „tréfás multság” veszi kezdetét, ha ezt a nevetést a multság részeként fogjuk fel. A multság azonban valójában csak később következik, amikor a megfelelő hús- és töltelékfeldolgozó munkák elvégzése után sor kerül a disznótorra, ami este következik. A tor a disznóvágás záró, ünnepi, közösségi szertartásos lakomája. A ma már klasszikusnak számító részletes hódmezővásárhelyi leírás, Kiss Lajos dolgozata⁵³ (1930) alapján az áttekintés lehetséges. A dolgozat szerint a hódmezővásárhelyi disznótor bizonyos tekintetben a halotti tor paródiájának tekinthető, hisz a gazda „virrasztóba” hívja a vendégeket. Csakhogy itt – mondja Kiss Lajos – „nem komoly torral, hanem tréfásan, vígan” fejeződik be a „disznó halála” alkalmával tartott lakoma.⁵⁴ A meghívottak érkezésétől, fogadásától kezdve a disznótori lakoma egész folyamán számos rituálisan megismételt mozzanat következik, melynek nem tagadott célja, hogy a jelenlevőket hangos nevetésre fakassza. (Például: a meghívottak „részvényilvánítása”; a „boldogult” elmúlása utáni érdeklődés; az éjfél utáni zsolnáreklés; a böllérek megtréfálása szármába csavart élő verébbel, hurkába

töltött bicskával, kolbászba töltött fadarabbal stb.) Annak ellenére, hogy mindezek a részletek jól ismertek a közösségben, minden alkalommal nagy nevetésre fakasztják a jelenlevőket. Mint olvasható: „Hangos nevetés tör ki kivált az asszonyok révén, a tréfáért.”⁵⁵

A délvidéki Bácskában még fél évszázad múlva is számos adat szól a disznótori kántálás hagyományáról, melynek adománygyűjtő célzata mellett más szerepe is volt, mint egyik zentai adatközlő mondta 1973-ban: „Valamiké régen, ez nagy divat vót, ez a kántálás. Ez olyan nevetető vót inkább. Megnevetetni a disznóvágáson részvevőket.”⁵⁶ A disznótorban tehát a nagy évés-ívás, tréfálkozás és jókedv folyományaként, de a kántálók éneklése, alakoskodása és főleg beszéni szövegei és énekei következtében, domináns szerepe van (volt) a hangos nevetésnek.

Kiss Lajos, mint utaltam rá, úgy véli, hogy a disznótor a halotti tor paródiájának fogható fel. De vajon a disznótori szertartás valóban paródiája-e a virrasztásnak és a halotti tornak? Adatok szólnak arról, hogy a halottvirrasztás és a tor során de még mennyire hogy előfordultak olyan események, amelyek a disznótoros események analógiájának tekinthetők. A dominánsnak vélt komolyság mellett azt olvashatjuk például, hogy a legények a koporsóból kivett halottat az ajtónak támasztották, s az ráesett a szobába belépőre, s más, szinte botránys eseteket is emlegetnek. Volt tehát nevetés, hahotázás bőven. Mint a gombosi adatközlő elmondta: „Amijen kedves vót régen mindenkinek a saját halottja, hogy az megvirrasztotta reggelig . . . Imádkoznak, énekűnek, mesének, mindent előhoznak . . . elbeszélgetnek, van, hogy néha röhögés, nevetgélés is van. Vicceket kitalál az egyik, hogy ne sírjanak állandóan; a másik szobában van bor, kifli, sonka és ott terittének, esznek, mert aki nem eszik a halottná, annak nem lesz szép hizója odahaza.”⁵⁷ Ugyancsak a gombosiakat jellemzi a több mint százéves adat: „. . . a kaszást vérasztó szokta követni, mely utóbbinál a jászot néha jókedvök elűzte, mikor még boruk bőven termett.”⁵⁸ A virrasztóban és halotti torban nem ritka nevetésről, röhögésről más adatok is szólnak. Ezeket is egyszer össze kellene gyűjteni.

Vajon a disznótorra jellemző jókedv, vidámság, hangos nevetés, valamint a halottvirrasztás és halotti tor során adatokkal bizonyítható nevetés az első esetben csupán a jól végzett munka utáni örömet és elégedettséget, a másik esetben pedig valamiféle rendhagyó kilengést és duhajkodást, esetleg az italozás következményét jelenti-e? V. Ja. Propp adatai alapján nem lehetetlen, hogy – akárcsak a szalonnahasításkor (kötelezően) elhangzó nevetés esetében – az idézett szituációkban adatokkal dokumentálható nevetés ennél archaikusabb funkciójára is gyanakodni lehet.

Ha a halált, halottat, túlvilágot a nevetéstabu jellemezte az archaikus társadalmakban és a népi kultúrában, akkor a virrasztás és halotti tor is komoly,

nevetés nélküli szertartás. Nem lehet természetesen arra gondolni, hogy a mégis előforduló nevetés mögött a halott életre keltésének mágikus célzata húzódná meg, tehát az az egyetemes etnológiai univerzálé, hogy a rituális nevetés legyőzi a halált; inkább talán az, hogy a halott jelenlétében felhangzó nevetés, illetve ennek tolerálása a közösségben, halvány csökevénye lehet a távoli múltban egyetemes hiedelemnek. (Érdemes lenne a magyar halál-halott-temetés összefüggő hagyománysort ebből a szempontból alapos vizsgálat alá vonni.)

Úgy tűnik, a disznóbontási-disznótóri nevetés adatsora több bizonyossággal iktatható be a proppi nevetésteória igazoló példatárába. A szándékos, művi nevetés szalonnagyarapító funkcióját az előbbieken során e nevetéselmélet alapján bizonyítani lehetett. Hogy a tor során felhangzó nevetés többnek tekinthető pusztá jókedvűnél, azt az alábbi gondolatmenet kísérel meg igazolni.

Az archaikus vadász kultúrákban a vadászok mágikus és rituális eszközökkel is előmozdítani igyekeztek a sikeres vadászsákmányt. Propp adatokat idéz például a jakut hagyományból – melyben a rituális nevetés kultúrája egyébként is jól bizonyítható volt –, hogy a vadászok az elejtett vad teteme fölött hahotáztak, ugráltak. Más adatok alapján is megállapítja: „A néprajzi irodalomban meglehetősen közismert, hogy a megölt állatot rendszerint különféle módszerekkel próbálták új életre keltetni újbóli vadászat érdekében. Ennek a teremtésnek és újjáteremtésnek egyik módja a nevetés.”⁵⁹

Mint láthattuk: a kukoricát nevetve szórták az ólba, hogy a disznó „széles” legyen; szalonnahasítás előtt nevettek, hogy vastag legyen a szalonna; a fiúgyereket kacagva lökték a leölt disznóra, hogy „búgja meg”, hogy a jövőben is legyen mit vágni. Mindennek fényében nem képtelenség feltenni, hogy a disznótóri szertartásos jellege, a tor során domináló nevetés, kacagás is archaikus jelentést hordoz(hat), mint a főtebb tárgyalt többi adat. Ma és az elmúlt évszázadban (korábról nem ismerek adatokat) természetesen nem archaikus vadásztársadalomról van szó, hanem (még) tradicionális állattartó kultúráról (is), ám a sertés kiemelt szerepe a magyar népi táplálkozásban azt is eredményezhette, hogy az elmúlt századokban hozzá kapcsolódó archaikus hiedelmek sokkal jobban megőrződhettek a magyar folklórban. Ennek alapján kínálkozik a következtetés: a magyar disznótóri hagyományban lehetséges, hogy az egykori archaikus vadászmágia rituális cselekményeinek egyik ránk maradt kései reliktumát tisztelhetjük.

JEGYZETEK

- 1 SZENDREY-SZENDREY 1943. 219.
- 2 KISBÁN-PÓCS 1977. 591.
- 3 PÓCS 1990. 673.
- 4 FAZEKAS-SZÉKELY 1990. 161.
- 5 A kézirat mű címe: Néphit és népszokás lexikon. A kutatók általában Babonaszótár címen emlegetik. Két kézirat példánya ismeretes; az 1940-es években a műből több részlet megjelent, ezek pontos adatai: *Artes Populares* 8. Budapest, 1982. 256. Ugyanitt közzétéve további néhány szócikk. Magam a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára EA 6186 jelzetű kéziratának megfelelő részeit használtam. Ezen a helyen is megköszönöm Forrai Ibolya szíves segítségét.
- 6 EA 6186. 276.
- 7 NÉMETHY 1939. 64.
- 8 A szócikk hivatkozásai pontatlanok: a rábagyarmati adat (MOÓR 1933. 61.) és a muraszemenyei (lásd az előző jegyzetben) visszakерeshető, ezzel szemben kétszer is hivatkoznak egy kiadványra, melyben csak az egyik megadott helyen található valóban változat: TAMÁS 1940. 22. E könyv másik hivatkozott helyén nincs ide tartozó adat. Ily módon tehát csak *három* hivatkozott adatuk használható, a negyedik eredete talányos.
- 9 A parasztbölléértől, akit e tanulmány írásakor telefonon megkerestem, ellenőriztem az emlékezetemben fennmaradt adatot. Ennek kapcsán lásd a 30. jegyzetet.
- 10 A második világháború előtről kevés irodalma van a disznóvágás és -feldolgozás kérdésének. Utána szinte nincs is vonatkozó tanulmány, majd csak a hatvanas években nő meg ezeknek száma. Vö. T. BEREZKI 1997. 105. A kérdésnek ma sincs áttekintő bibliográfiája. Magam több tucatnyi magyar és délvidéki magyar vonatkozó dolgozatot és közlést kutattam fel és olvastam át, de azokban a szalonnahasítással összefüggő nevetés nem szerepel.
- 11 MOÓR 1933. 61. A Babonaszótár hivatkozása alapján.
- 12 NÉMETHY 1939. 64.
- 13 TAMÁS 1940. 22. A Babonaszótár hivatkozásai alapján.
- 14 KARDOS 1943. 76.
- 15 BALOGH 1964. 37–38.
- 16 HAJDU 1965. 235.
- 17 BECK 1965. 254. Ugyanaz: BECK 1974. 93.
- 18 NAGY 1975. 292.
- 19 BURÁNY 2000. 215.
- 20 BURÁNY 2000. 231. Szerémségi adat.
- 21 BURÁNY 2000. 214.
- 22 BURÁNY 2000. 213.
- 23 BORUS 1981. 98.
- 24 SOLYMOSNÉ 1984. 949. Az adatot Csorba Bélának köszönöm.
- 25 KARSAI 1987. 157. Az adatot Csorba Bélának köszönöm.
- 26 CSORBA 1988. 78.
- 27 BURJÁN 1990. 3. Az adat valószínűleg Szilágyihoz köthető.

- ²⁸ SILLING 1998. 112. A szerző szerint az 1980-as évekből.
- ²⁹ KOVÁCS 2001. 239. A bevezetés 1997-es keletű, tehát az adat korábbi állapotot tükröz.
- ³⁰ Saját gyűjtés, 2004. május 25. Elmondta: Puskás Máté, született Mozsoron (Mošorin) 1926-ban, de gyermekkorát és egész életét Temerinben élte le. Az adatközlő a szíjjártó mesterséget tanulta ki, de később földműves volt, a parasztböllérséget mellékesen művelte. A böllérséget temerini öregapjától tanulta, aki szintén paraszt és parasztböllér volt. Az idézett hiedelmet is tőle tanulta. Az adatközlő szerint, aki a beszélgetés során többször úgy fogalmazott, hogy „azt köllött mondani”, s a verbális formulát mindig pontosan ugyanazokkal a szavakkal mondta, ezt azért mondta (mondták), mert régen a szalonna nagyon fontos volt, nem úgy, mint ma. Fia s veje is megtanulta tőle a böllérséget, de azok már nem mondják (a formulát), mert ma már (ét)olajat használ mindenki, s a szalonának és a töpörtyűnek nincs becsülete. Az adatközlő kapcsán lásd még a 9. jegyzetet és a hozzá tartozó szövegrészt. Csorba Béla temerini néprajzi gyűjtő, akivel a kérdésről többször beszélgettem, kérésemre rövid tájékozódó célú gyűjtést végzett a szalonnával kapcsolatos nevetés témája kapcsán. Az általa feljegyzett változatok azt bizonyítják, hogy Temerinben a hiedelem, illetve emléke, ma is él. Szövegeit e tanulmány Függelékében közlöm. Ezen a helyen is megköszönöm, hogy gyűjtését közlésre átengedte.
- ³¹ KISBÁN 1997. 478.
- ³² Ezt jól alátámasztja egy nádudvari összefoglalás: BALÁZS 1968. E dolgozat példatára és Függeléke is ezt húzza alá. Olyan elképzelés is olvasható, hogy a nagy szalonna-fogyasztás a századfordulón országosan „nem lehetett jellemző”: T. BERECZKI 1997. 103.
- ³³ PÓCS 1990. 673. Nem világos, hogy a forrás a hiedelmet miért tekinti „analógiás eljárás”-nak.
- ³⁴ HORVÁTH 1971. 58.
- ³⁵ A magam néhány dolgozatára hivatkozhatok: JUNG 1993a; JUNG 2003; JUNG 2004.
- ³⁶ Magyar fordítása: PROPP 1988.
- ³⁷ Lásd a 35. jegyzet adatait.
- ³⁸ A kérdést gazdag magyar és komparatív anyagon tárgyalja: SOLYMOSSY 1917. Nála természetesen a rituális nevetés kérdése nem merül fel, következtetései Propp elmélete szempontjából használhatatlanok.
- ³⁹ PROPP 1988. 235.
- ⁴⁰ PROPP 1988. 227.
- ⁴¹ Ugyanott.
- ⁴² Vö. PROP 1984. 146.
- ⁴³ PROPP 1988. 235.
- ⁴⁴ Az apa szexuális közreműködése nélküli (szűzen) szülésről szóló elképzelést terjedelmes etnológiai példatár és irodalom alapján kétségbe vonja: LEACH 1997. Propp nevetésméleteire nem hivatkozik, tehát nem ismeri, ezért nem meglepő, hogy nem egy adata egészen más jelentést hordoz számára, mint hordozna a rituális nevetésről szóló teória fényében.
- ⁴⁵ PROPP 1988. 235.

- ⁴⁶ A megneveltető a szövegváltozatokban Iambé, de Baubó is lehet. Baubó (Iambé) felemelte ruháját, lábát széttárta, tehát kitarja vulváját Démétér felé. Ez a *heraldikus nő gesztus*, ahogy Baubót – vadkanon ülve – antik szobrain ábrázolják. Ekkor nevette el magát az istennő (Démétér), s ekkor következett be a „szülés” a gesztus gyakorlójánál. Az eseményt Propp így kommentálja: „Iambé gesztusa a hívás, kihívás gesztusa . . . A homéroszi himnuszban azonban Iambé gesztusát nem a házastársak találkozása követi, hanem Démétér nevetése, azaz egy sokkal régebbi életet adó mágikus aktus mély végbe.” PROPP 1988. 242. Kerényi Károly, aki Propp nevetéselméletét nem ismeri, a mitikus ógörög történetet így foglalja össze: „Az istennő . . . nem akarta abbahagyni a bűjtölést. Ekkor Baubó másvalamit tett. Szétterpesztett lábakkal ült le a gyászoló Démétérrel szemben, ahogy kápolnáiban a szobrain is látni, s még ruháját is magasba emelve megmutatta elformátlanodott altestét; s íme, a gyermek Iakkhos nevetett ki Baubó méhéből. Erre az istennő is felnevetett, mosolygva elfogadta az italt. Iakkhosnak nevezték az eleusisi misztériumok isteni gyermekét, Persephoné fiát, akinek megszületését a celebráló pap kihirdette.” KERÉNYI 1977. 160. Robert Graves megfogalmazásában, ahol érthetetlen módon egyik nevetés sem nyer megörökítést, a történet így hangzik: „Sánta lányuk, Iambé, tréfás, pajzán versekkel próbálta megvigasztalni Démétért, a szárazdajka, az öreg Baubó meg trükkel rávette, hogy igyon árpalevet: elkezdett nyögni, mintha vajúdna, aztán egyszerre csak elővarázsolta szoknyája elől Démétér fiát, Iakkhoszt, aki anyja karjába vetette magát és megcsókolta.” GRAVES 1970. I. 137. Georges Devereux, aki Baubóval a „mitikus vulva” témája kapcsán foglalkozott, a történetet, Alexandriai Kelemen alapján, akit Propp is említ Démétér kapcsán, így foglalja össze: „Így szólván Baubó felemelte peploszát, és testén megmutatta az összes szemérmetlen helyet. Iakkhosz gyerek pedig, aki ott volt, nevetett, s odacsapott Baubó öle alá. És ekkor az istennő elnevette magát.” DEVEREUX 1990. 31. Mint látható, a három forrás elég változatosan interpretálja az ógörög mitikus történetet. A perdöntő nyilván a homéroszi himnusz pontos fordítású szövege lenne. Propp elméletét sem Graves, sem pedig Devereux természetesen nem ismeri.
- ⁴⁷ JANKÓ 1892. 133. A „fogantatáskor nevető asszony” néhány példáját ismerteti: PROPP 1988. 232–233. Itt csak megemlítem, hogy az 1930-as években bizonyos ausztráliai bennszülöttek körében még azt lehetett hallani, hogy „a közösülés szükséges, noha nem elégséges feltétele a terhességnek”. Lásd: LEACH 1997. 53.
- ⁴⁸ PÉNOVÁTZ 1979. 93.
- ⁴⁹ A gombosi adat: JUNG 1978. 19. A temerini adat Csorba Béla szóbeli közlése, 2004. A születés és csecsemőkor legfontosabb áttekintéseiben a hiedelmet nem emlegetik.
- ⁵⁰ SOLYMOSSY 1917. 233. Ugyanitt utalás indiai varázsmesére, melyben a nevető mepehősnő szájából drágakövek hullanak.
- ⁵¹ PROPP 1988. 237. A szerb bibliai történet tartalma: Amikor a zsidók megfeszítették Krisztust, anyja, Mária, nagyon gyászolta. Hosszú ideig se nem evett, se nem ivott, nem énekelt, de még csak nem is nevetett. Ez nem tetszett Istennek, s valamiképpen meg akarta Máriát nevetetni. Egyszer Mária valahová ment, s elfáradván leült egy eperfa alá pihenni az út mellett. Mária mellett ott ugrált egy béka, utána a kisbéka, jócskán lemaradva. Erre a béka hátrafordulva odaszólt: Gyerünk, lányom, siess! Hallotta ezt Mária, s mivel neveltségnek találta, elnevette magát, s azt mondta

magában: Milyen az anyja, de még milyen a lánya, hála Istennek! Ahogy ezt Mária kimondta, abban a pillanatban szájából kihullott egy kukac, felvette, egy eperfalevéltre tette, megáldotta, és azt mondta: Adja Isten, hogy szádból olyan fonál jöjjön elő, amiből a legszebb kelmet fogják szőni! Így keletkezett a selyemhernyó. ČAJKANOVIC 1994. 307.

⁵² Lásd az első jegyzet adatát.

⁵³ Vö. KISS 1930.

⁵⁴ KISS 1930. II. 140.

⁵⁵ Ugyanott 141.

⁵⁶ BURÁNY 2000. 220.

⁵⁷ JUNG 1978. 142. Az adatvégi hiedelem párhuzamait nem ismerem. Talányos viszont, hogy miért éppen a hízdódisznál kapcsolatos.

⁵⁸ Ugyanott 264.

⁵⁹ PROPP 1988. 235.

IRODALOM

BALÁZS Lajos

1968 A szalonna és háj szerepe Nádudvaron a 19. században. *Ethnographia* 79(1968) 593–597.

BALOGH László

1964 Népi hiedelmek, kísértet- és boszorkánymesék Bajót környékén. (Kézirat) BBMNA No. 22. Esztergom

BECK Zoltán

1965 Disznótoros szokások Orosházán és környékén. Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 1963/64. Orosháza, 1965. 249–262.

1974 *Népszokások Békés megyében*. Néprajzi cikkek, tanulmányok. Békéscsaba

T. BERECSKI Ibolya

1997 Változások a sertéshús feldolgozásában a 20. században. In: Romsics–Kisbán szerk.: *A táplálkozáskultúra változatai a 18–19. században*. Kalocsa, 1997. 105–116.

BORÚS Rózsa

1981 *Topolya népszokásai*. Újvidék

BURÁNY Béla

2000 *Ünnepek, szokások, babonák I*. Újvidék

BURJÁN István

1990 Disznótor. *Dunatáj* (a Magyar Szó melléklete) 21(1990) január 17. 3.

ČAJKANOVIC, Veselin

1994 Magični smej. In: *Studije iz srpske religije i folkloru 1910–1924*. Beograd, 1995. 292–314.

CSORBA Béla

1988 *Temerini néphagyományok*. Újvidék

DEVEREUX, Georges

1990 *Bauba, mitska vulva*. Zagreb

FAZEKAS István–SZÉKELY S. Magdolna

1990 *Igézet ne fogja* . . . Szendrey Zs. és Szendrey Á. „babonaszótára” nyomán írta
–. Budapest

GRAVES, Robert

1970 *A görög mítoszok I–II*. Budapest

HAJDU Mihály

1965 Disznóvágás Orosházán. Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 1963/64.
Orosháza, 1965. 227–238.

HORVÁTH István

1971 *Magyarózdai toronyaljja*. Írói falurajz. Kolozsvár

JANKÓ János

1892 *Kalotaszeg magyar népe*. Néprajzi tanulmány. Budapest

JUNG Károly

1978 *Az emberélet fordulói*. Gombosi népszokások. Újvidék

1993 *Az emlékezet útjain*. Ötvenöt olvasmány a néphagyományról. Újvidék

1993a A teremtő és varázscélú nevetésről. In: JUNG 1993. 14–17.

2003 Miért nevetnek a betlehemeseken? További magyar adatok V. Ja. Propp nevetéstudományához. *Hungarológiai Közlemények* (Újvidék) 35(2003) No. 3. 66–78.

2004 Vén Bankó „nagy fen hahottájáról”. További adatok Propp nevetéstudományához 2. *Híd* (Újvidék) 68(2004) No. 5–6. 757–774.

KARDOS László

1943 *Az Őrség népi táplálkozása*. Budapest

KARSAI Ferenc

1987 *Jánoshalma néprajza*. Kecskemét

KERÉNYI Károly

1977 *Görög mitológia*. Budapest

KISBÁN Eszter

1969 A sertéshús tartósítása a paraszti háztartásban. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* (Budapest) II–III. 1969. 103–116.

1997 Táplálkozáskultúra. In: Balassa Iván (főszerk.): *Életmód*. Magyar néprajz IV. Anyagi kultúra 3. Budapest, 417–583.

KISBÁN Eszter–PÓCS Éva

1977 Disznóölés. *Magyar Néprajzi Lexikon I*. Budapest, 1977. 590–591.

KISS Lajos

1930 A szegény ember malaca I–II. *Népünk és Nyelvünk* (Szeged) 2(1930) I. 61–69. és II. 135–143.

KOVÁCS Endre

2001 *Állattartás a vajdasági Doroszlón*. Tóthfalva

LEACH, Eduard

1997 Szűzen szülni. 2000 (Budapest) 9(1997) No. 3. 46–55.

MOÓR Elemér

1933 Az állattartással kapcsolatos szokások és babonák Rábagyarmaton. *Ethnographia* 44(1933) 57–64.

NAGY Gyula

1975 *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán*. Békéscsaba

NÉMETHY Endre

1939 Népi hiedelmek és szokások Muraszemenyéről. *Néprajzi Értesítő* 31(1939), 62–64.

PÉNOVÁTZ Antal

1979 *Vajdasági magyar néprajzi kalauz*. Újvidék

PÓCS Éva

1990 Néphit. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Magyar Néprajz VII. Folklor 3. Budapest, 1990. 527–692.

PROP, Vladimir

1984 *Problemi komike i smeha*. Novi Sad

PROPP, Vlagyimir Ja.

1988

A rituális nevetés a folklórban. *Létünk* (Szabadka) 18(1988) 223–248.

SILLING István

1998 *Tegnap és ma*. Adalékok Nyugat-Bácska néprajzához. Újvidék

SOLYMOSNÉ GÖLDNER Márta

1984 A gazdasági élethez fűződő szokások. In.: Bárh János szerk.: *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984

SOLYMOSSY Sándor

1917 Mesehős, aki „gyöngyöt sír és rózsát nevet”. *Ethnographia* 28(1917) 223–237.

SZENDREY Zsigmond–SZENDREY Ákos

1943 Szokások. (Gazdasági élet) In: *A Magyarság néprajza IV*. Budapest, 1943. 209–239.

TAMÁS József

1940 *Életerős magyarságot*. Kaposvár